

Richard Bassett, *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army* (New Haven; London: Yale University Press, 2016), 591 str.

Richard Bassett, britanski povjesničar, pisac i profesor povijesti na Europskom sveučilišnom institutu u Firenci, diplomirao je povijest na Christ's Collegeu Sveučilišta Cambridge. Predavao je "Novu habsburšku povijest" na Cambridgeu, Kraljevskoj vojnoj akademiji Sandhurst, Umjetničkom institutu Courtauld i Sveučilištu u Udinama. Bio je i profesionalni glazbenik, a u završnom desetljeću "hladnoga rata" dopisnik je londonskoga *Timesa* za Srednju i Istočnu Europu iz Beča, Varšave i Rima. Našoj široj javnosti postao je poznat po svojim prijevremenim upozorenjima o nadolazećem raspadu jugoslavenske države. Trenutačno je suradnik Foruma za geopolitiku Sveučilišta Cambridge.

Za Boga i cara prva je cjelovita knjiga o povijesti habsburške vojske objavljena na engleskom jeziku. To je ujedno šesta i posljednja autorova knjiga, izdana 2016. godine. Napisana je kao sinteza vojno-političke povijesti habsburških zemalja u razdoblju od tri stoljeća: od 1619. do raspada Monarhije 1918. godine. Autor je u pojedinim dijelovima veoma vješto kombinirao analitički i sintetski pristup, koristeći se izvornom arhivskom građom i recentnom literaturom na nekoliko jezika. Usto se koristio metodologijom usmene povijesti, pa se u pisanju služio zapisima iz razgovora s potomcima raznih protagonista obrađenih u knjizi. Knjiga se sastoji od zahvala, uvoda (str. 1 – 10), prvoga dijela ("Habsburška veza", sedam poglavlja, str. 11 – 164), drugoga dijela ("Revolucija i reakcija", devet poglavlja, str. 165 – 350), trećega dijela ("Carski i kraljevski", deset poglavlja, str. 351 – 535), bilježaka (str. 541 – 557), selektirane biografije (str. 558 – 568) te kazala pojmova (str. 569 – 591).

Uvodom se definira glavna tema knjige: habsburška vojska kao temeljna nit koja je toliko dugo povezivala različite narode u istoj državnoj strukturi. Koristi se institucionalni prikaz karaktera i strukture carske vojske. Prema autorovu mišljenju, dva su konstitutivna faktora koja obilježavaju bit habsburške vojske: 1. priroda same vojske (doktrina neriskantnih poteza i odbacivanje koncepta "borbe do posljednjega čovjeka, jer vojska mora biti i sutradan spremna braniti Monarhiju, tj. obitelj Habsburg") i 2. pouzdanost i borbeni moral, suprotno uobičajenim historiografskim prikazima XIX. i XX. stoljeća o inferiornosti austrougarske vojske u odnosu na vojske tada vodećih država, primjerice njemačke, francuske i britanske, što autor dokazuje tvrdnjom da „je između 1619. i 1920. godine ta vojska izvojevala više od 350 velikih pobjeda, broj mnogo veći od njezinih poraza“.

Prvi dio, "Habsburška veza", počinje poglavljem "Carski oklopnici. Spašena dinastija" (str. 11 – 38). Opisuje se ključni trenutak stvaranja carske vojske 5. lipnja 1619., ratovi cara Ferdinanda II. te inovacija ratne strategije i djelovanje najvažnijih vojskovođa toga razdoblja: Wallensteina, Tillyja, Sporcka i Montecuccolija. Detaljno se opisuju pojedine vojne formacije, ratna doktrina habsburške vojske karakteristična za to razdoblje te uloga hrvatskih jedinica u bitci kod Lützena 1632. godine. Drugo poglavlje, "Za Boga i cara. Oslobođenje Beča" (str. 38 – 55), opisuje dramatične događaje u ljeto 1683. prilikom osmanske opsade Beča s aspekata vojne taktike i organizacije opskrbe. Posebno se spominje hrvatska laka konjica u cjelokupnoj strukturi i sastavu raznolike kršćanske (habsburške) vojske te koordinirani taktički manevar vrhovnoga

zapovjednika nadvojvode Karla Lorenskoga i poljskoga kralja Ivana Sobjeskoga koji je doveo do pobjede kršćanskih snaga. Treće poglavlje, "Plemeniti vitez. Princ Eugen i Rat za španjolsko nasljeđe" (str. 56 – 82), opisuje vojničku vještinu princa Eugena Savojskoga u ratu protiv Turaka i ulogu hrvatskih vojnika u njegovoj vojsci (kampanje za oslobođenje Bratislave, Budima, zauzimanje Beograda). Dominira tema izvanrednih organizacijskih i zapovjednih sposobnosti princa Eugena te politički razlozi slabljenja austrijske vojske nakon njegove smrti. "Naša krv i život. Velika carica" (str. 83 – 109) naslov je četvrtoga poglavlja. Tematski obrađuje razdoblje Rata za austrijsko nasljeđe od 1740. do 1748. sa "studijom u kontrastima", kako je naznačio autor, o Fridriku II. Velikom i Mariji Tereziji. Suprotno ustaljenom mišljenju o inferiornosti austrijske vojske u odnosu na prusku i francusku, autor je na nekoliko mjesta, u prikazu ključnih bitaka toga razdoblja, fantastičnom raščlambom vojne taktike i opće spremnosti austrijske vojske uspješno dokazao da je Marija Terezija bila "žilava i sposobna vojna zapovjednica koja je pokazala mudru sposobnost promocije sposobnih ljudi" u nimalo povoljnim unutarnjopolitičkim i vanjskopolitičkim uvjetima. U petom poglavlju, "Oživljena Austrija. Terezijanske vojne reforme" (str. 110 – 136), autor je opisao trenutak "rađanja nove carske vojske". Od potpisivanja mira u Aix la Chapelleu 1748. do izbijanja Sedmogodišnjega rata 1756., diplomatskom inicijativom princa Kaunitza i reformama Marije Terezije (unifikacija uniformi, standardizacija naoružanja, reorganizacija Vrhovnoga ratnog vijeća, dodjeljivanje najvišega vojnog odlikovanja Reda Marije Terezije te naposljetku osnivanje vojne akademije u Bečkom Novom Mjestu dekretom od 14. prosinca 1751. – ime "Vojna akademija" potvrđeno je 1756.) opisuje se ulazak Habsburške Monarhije u Sedmogodišnji rat i okolnosti bitke kod Kolina 18. lipnja 1757. ("Zlatno sunce Kolina i rođendan Monarhije"). Šesto poglavlje, "Mater castrorum" (str. 137 – 163), opisuje glavne bitke Sedmogodišnjega rata od 1759. do zaključenja mira u Hubertusburgu 1763., u kojima su sudjelovale i hrvatske jedinice. Sedmo poglavlje, "Vojska i Josipovo prosvjetiteljstvo" (str. 164 – 181), razmatra vojne reforme Josipa II. u sklopu cjelokupnih društvenih reformi koje je proveo u desetljeću svoje carske vladavine. Osim preustroja pješadije (svaka je bojna dobila svoju boju uniforme), konjice i časnčkoga kadra, uvedena je crveno-bijelo-crvena austrijska zastava u svakodnevnu upotrebu. Utemeljenjem vojne medicinske akademije 1785., tada najbolje u svijetu, položeni su temelji daljnjem napretku vojne znanosti. Poglavlje završava opisom okolnosti gubitka austrijskih nizozemskih provincija i izbijanja Francuske revolucije.

Osmim poglavljem, "Vojska i Francuska revolucija" (str. 185 – 210), započinje drugi dio knjige ("Revolucija i reakcija"). U njemu se autor nakratko osvrće na razdoblje vladavine Josipa II. i njegova mlađega brata Leopolda u kontekstu vojnih reformi koje su utjecale na kasniji učinak vojske u nadolazećim sukobima. Središnji dio poglavlja zauzima priča o ranoj fazi napoleonskih ratova do zaključenja mira u Campoformiju 1797. godine. Prekretnicu u ratnoj strategiji označavala je objava djela francuskoga vojnog mislioca Jacquesa Antoineta Hippolytea, grofa de Guiberta *Opći esej o taktici* (objavljen 1771. u Parizu). Smatra se da je to djelo imalo izniman utjecaj na ratnu strategiju: koncept "nacije pod oružjem", uspješno primijenjen u Američkom ratu za neovisnost nekoliko godina poslije, uvelike je utjecao na oblikovanje razmišljanja vodećega ratnog stratega generacije – Napoleona Bonaparte. U "austrijskoj vojsci", kako ju naziva autor, isticao se mlađi brat cara Franje I., nadvojvoda Karlo.

Ostala su sačuvana njegova djela u tri sveska o strategiji ratovanja, *Temelji strategije*, koji prema autorovu mišljenju kvalitetom i inovativnošću nadmašuju mnogo poznatije kasnije Clausewitzovo djelo *O ratu*. Posebno je vrijedno spomenuti doprinos hrvatskih jedinica u bitkama protiv francuske revolucionarne vojske u sjevernoj Italiji. Deveto poglavlje, "Od Marenga do Austerlitz" (str. 211 – 241), opisuje rat Treće koalicije protiv Napoleona od potpisivanja austrijskoga saveza s Velikom Britanijom 22. lipnja 1799. do poraza kod Austerlitz 2. prosinca 1805. godine. Zanimljivo, autor je analizirajući pogreške austrijskoga vojnog vodstva (nadvojvoda Karlo proglasio je središtem svoje obrane sjevernu Italiju, "nesretni general Mack" precijenio je svoje mogućnosti i razvukao obranu kod Ulma predaleko od ruskih saveznika) zaključio da se austrijska vojska borila mnogo bolje od ruske u toj kampanji protiv Napoleona. U desetom poglavlju, "Razbijanje mita. Aspern i Essling" (str. 242 – 265) autor je detaljnom analizom opisao reforme habsburške vojske nadvojvode Karla: stvaranje domobranstva i rezervnih jedinica, formiranje strijelaca, podjela Dvorskog ratnog vijeća a zasebne i neovisne jedinice, sposobne samostalno voditi rat, te, najvažnije, podjelu vojske na korpusne s novim sustavom treninga pješadije (svaki je vojnik morao zadovoljiti kriterije preciznosti gađanja na udaljenosti od 300 koraka). Analizira se i prva faza rata protiv Napoleona 1809. i njegov prvi poraz kod Asperna i Esslinga. Takav je ishod rezultat provedenih reformi nadvojvode Karla. Jedanaesto poglavlje, "Sudar titana. Wagram" (str. 266- 278), opisuje prema autorovim riječima "najveću bitku do tada u povijesti, u kojoj se sukobilo preko 300 tisuća vojnika u jednom danu". Iako brojčano inferiorna, u pojedinim trenucima austrijska je vojska bila na pragu pobjede. Premda se iznimno borila, nije prešla u protunapad te time sačuvala svoju svrhu: boriti se za dinastiju i nekog drugog dana. Dvanaesto poglavlje, "Od Znojma do Leipziga" (str. 279 – 290), opisuje diplomatsku aktivnost Metternicha, koji ne samo da je uspio sačuvati dinastiju Habsburg pravo na prijestolje nego i Austriju od pohoda na Rusiju. Također, zamjetno se analizira djelovanje novoga vrhovnog zapovjednika austrijske vojske, princa Schwarzenberga, u završnim bitkama protiv Napoleona 1813. i 1814. godine. Trinaesto poglavlje, "Bidermajer, Vormärz i Radetzky" (str. 291 – 309), bavi se zbivanjima od završetka napoleonskih ratova do završetka revolucija u Habsburškom Carstvu i kraja pobune u Mađarskoj ujesen 1849. godine. Autor kao zanimljivost ističe navode dvorjana bliskih caru Ferdinandu, koji je kada bi se koristio riječju *Wir* (njem. "mi") zapravo mislio na svoje najbolje generale: Windischgrätz, Jelačića (Jelatschitsch) i Radetzko. Posebno se ističe uloga bana Jelačića u događajima 1848./1849. godine. Četrnaesto poglavlje, "Od Magente i Solferina do Düppela i Oeverseea" (str. 310 – 327), analizira kontradikciju koja obilježava habsburšku vojsku tijekom cijele povijesti: dobro opremljena, visokoga morala i dobro ustrojena, loše vođena vojska s pogrešnim strateškim obrascem i pogrešnom borbenom taktikom u ključnom trenutku, doživjela je poraz u ratu za talijansko ujedinjenje 1859. godine. Iako je bitka kod Magente bila neodlučena, taktičkom pogreškom i lošim rasporedom jedinica bitka kod Solferina bila je izgubljena. Autor ističe da se "austrijsko topništvo nije moglo nositi s dalekometnim modernim francuskim". Također se analizira u kolikoj su mjeri financijska ograničenja uzrokovala pad kvalitete cjelokupne vojske ("na papiru" je imala preko 850 tisuća vojnika, a u stvarnosti ih je mogla prikupiti nešto manje od 360 tisuća), pa zaključuje da u tom razdoblju vojska slabi, pogotovo nakon umirovljenja feldmaršala Radetzko. Upravo su to razlozi zbog kojih su u ratu za rješavanje pitanja Schleswig-Holsteina,

taktika i tehničke specifikacije naoružanja austro-ugarske vojske, kao i način uvježbavanja postrojbi na terenu, postale poznate Prusima, koji će to iskoristiti u sljedećem sukobu: Prusko-austrijskom ratu 1866. godine. Autor je petnaesto poglavlje u cijelosti posvetio bitci, zapravo vojnoj kampanji koja je kulminirala austrijskim porazom kod Königgrätza 1866. godine ("Austro-pruski rat. Königgrätz 1866.", str. 328–349). Iznimnim analitičkim pristupom autor je pokazao odlično poznavanje literature o tematici, pa se poglavlje može smatrati svojevrsnom studijom o tom presudnom događaju koji je imao dalekosežne posljedice za cijelu Monarhiju, a time i za njezinu vojsku. Sljedeće poglavlje ("Pobjede na jugu. Custoza i Lissa 1866.", str. 350 – 361) tematski se dopunjuje s prethodnim jer opisuje vojnu kampanju Južne armije u ratu iz 1866. godine. Unatoč ranjivosti austrijske vojske, inferiornosti u broju vojnika i nepovoljnijem položaju u odabiru bojišnice, vojska pod vodstvom nadvojvode Albrechta, sina nadvojvode Karla, izvanredno se borila i nanijela talijanskoj vojsci velike gubitke i poraz. Na kraju se analizira pomorska bitka kod Visa te autor s pravom zaključuje da su načela hrabrosti i agresivnoga napada admirala Tegetthoffa osigurala nezavisan status mornarice od ostalih rodova vojske.

Treći dio knjige ("Carski i kraljevski") obrađuje posljednje razdoblje habsburške vojske, od sklapanja Austro-ugarske nagodbe 1867. do raspada Monarhije 1918. godine. Sedamnaesto poglavlje ("Nova vojska i Bosanski ustanak", str. 365 – 382) u sklopu državnoga preustroja sklapanjem Nagodbe iz 1867. opisuje i preustroj vojske: stvaranje austrijskoga, mađarskoga i hrvatskoga domobranstva s posebnim jezicima, zadržavajući zajednički njemački jezik kao zapovjedni. Naglašava se i promjena vizualnoga identiteta uniforme i unifikacije vojske: napuštanje bijele odore nakon dvjesto godina službe i stvaranje atmosfere u vojsci kao "jednoj velikoj obitelji". Zanimljivo, spominju se poimence hrvatski vojskovođe Borojević, Popović, Maroičić, Grivičić, Petrović, Preradović, Treščec i Strizić. Poglavlje završava detaljnom analizom kampanje generala Filipovića u okolnostima Bosanskoga ustanka 1878. i formiranjem prvih jedinica zajedničke vojske sastavljenih od Bošnjaka i Hercegovaca, djelovanjem zajedničkoga upravitelja Benjamina Kállaya. U osamnaestom poglavlju ("Prema mornarici XX. stoljeća: Opsada kod Pekinga", str. 383 – 395) autor opisuje događaje koji su malo poznati i obrađivani u hrvatskoj historiografiji: ustanak "boksaca" u Kini u ljeto 1900. godine. Osim iznimne hrabrosti hrvatskih mornara u malom odredu koji je sudjelovao u obrani europske četvrti Pekinga u toj pobuni, u poglavlju se analizira kako je taj događaj imao presudnu, pozitivnu važnost za daljnji napredak u razvoju austrougarske mornarice. Ključan je podatak da je glavni konstruktor nove klase bojnih brodova *dreadnought* Siegfried Popper postao prijatelj s glavnim konstruktorom britanske kraljevske mornarice *Sir* Williamom Whiteom. Tijekom nadgledanja gradnje austrougarskih brodova u brodogradilištu u Newcastleu Popper je stekao vrijedna znanja i praktične vještine u konstruiranju modernih bojnih brodova. Napredan dizajn upravo tih najmodernijih bojnih brodova klase *dreadnought*, *Viribus Unitis* i *Szent István*, osigurao je Carskoj i kraljevskoj mornarici prednost pred talijanskim brodovima u konkurenciji na Jadranu. Devetnaesto poglavlje ("Evidencijski ured i pukovnik Redl: C. i k. vojska neposredno prije katastrofe", str. 396 – 412) s aspekta fasciniranoga čitatelja i istraživača nudi obilje novih podataka: primjerice, autor je iz razgovora s caricom Zitom doznao da joj je papa Pio X. prilikom posjeta Rimu dvije godine prije izbijanja Prvoga svjetskog rata rekao da će upravo njezin muž (budući car i kralj Karlo I.) "biti slijedeći

car Austrije, a ne Franjo Ferdinand!“. Kako je poglavlje napisano kao uvodna studija sljedećega poglavlja, opisuje razvoj vojno-obavještajne službe austrougarske vojske u godinama nakon 1871. do Sarajevskoga atentata, izdaju pukovnika Redla, načelnika Evidencijskoga ureda u Beču, svih planova austrougarske vojske u slučaju rata protiv Rusije, Italije i Srbije te pitanje položaja vojnika i časnika židovske vjeroispovijedi u zajedničkoj vojsci, bitno različitog od ruske i njemačke vojske. Dvadeseto poglavlje (“Vojni put u Sarajevo”, str. 413 – 433) zanimljivo opisuje događaje koji su neposredno prethodili izbijanju Prvoga svjetskog rata: put nadvojvode Franje Ferdinanda u bosanskohercegovačku prijestolnicu. Između navoda iz diplomatske povijesti obrađuje i tajnu vezu pukovnika Dimitrijevića Apisa s njemačkim i mađarskim vojnim i političkim vrhom. “Vojska i srpanjska kriza” (str. 434 – 457) naslov je sljedećega poglavlja. Paralelno se analiziraju borba za moć i utjecaj pri odlučivanju na monarhijskoj i međunarodnoj razini između vojnih i civilnih vlasti tijekom srpanjske krize. Autor je također iznimno jakom argumentacijom, utemeljenoj na arhivskoj građi, kronološki prikazao kako je, suprotno uvriježenom mišljenju o “nesposobnosti diplomata koji su jednostavno izgubili kontrolu nad događajima”, njemački vojni i politički vrh odlučujuće utjecao na odluke svojih saveznika Austrijanaca. Dvadeset drugo poglavlje (“Posljednji rat Austro-Ugarske”, str. 458 – 479) izlaže strategiju austrougarske vojske na Balkanskom i Istočnom ratištu u ranoj fazi ratovanja (kolovoz 1914. – siječanj 1915.). Autor analizira taktiku načelnika glavnoga stožera austrougarske vojske Conrada von Hoetzendorfa i veoma precizno primjećuje, suprotno uvriježenim ocjenama o katastrofalnim potezima i velikom porazu od ruske vojske, da su austrougarske snage imale i znatne uspjehe. Citirajući Napoleona, koji je cijelo stoljeće prije primijetio “da se ruska pješadija oporavlja znatno brže od zapadnih pješadija”, autor uz taj iznosi još jedan ključni uzrok austrougarskoga poraza: teški topovi (haubice tipa “Škoda”, kalibra 30,5 cm), poslani u pomoć njemačkoj vojsci na Zapadno ratište za proboj belgijskih tvrđava (ključnih za uspjeh Schlieffenova plana), bili su presudna komponenta koja je nedostajala u trenucima bitke za Galiciju 1914. godine. Posebno je spomenut Svetozar Borojević kao zapovjednik austrijske III. armije, koja se iznimno dobro borila u Galiciji tijekom prosinca 1914. godine. Dvadeset treće poglavlje (“Bajunete u Dolomitima 1915. – 1916.”, str. 480 – 497) opisuje talijanski ulazak u rat 1915. godine. Detaljno se izlaže diplomatska pozadina talijanske političke odluke da uđe u rat na strani Antante i izda svoje donedavne saveznike, uz britansku financijsku pomoć lorda Rothschilda. Borojevićeva zasluga u četvrtoj i petoj bitci na Soči posebno je spomenuta, a poglavlje završava opisom vojne eliminacije Srbije na kraju 1915. godine. “Kraj stare armije 1916. – 1918.” (str. 498 – 510) naslov je dvadeset četvrtoga poglavlja. U njemu se opisuje prijelaz Austro-Ugarske u stanje podređenosti Njemačkoj u vojnom, ekonomskom, a prema planovima njemačkoga generalštaba i političkom smislu. Smrću cara i kralja Franje Josipa I. novi car i kralj Karlo I. našao se u situaciji s kojom se ni jedan habsburški vladar u povijesti nije suočio: “istovremenom ratu protiv Engleske, Francuske, Rusije i svom silom drugih manjih država s njemačkim saveznikom koji je vidio austrijsku budućnost kao satelit Berlina.” Autor je dvadeset peto poglavlje naslovio pitanjem “*Finis Austriae?*” (str. 511 – 534). U tom se poglavlju opisuju dvije posljednje ratne godine austrougarske vojske, 1917. i 1918. Posebno se analiziraju Borojevićeve zapovjedne sposobnosti, determinirane njemačkim vodstvom. Kako autor zaključuje, suprotno propagandnim napisima o austrougarskoj vojsci 1918., povodom trinaeste

bitke na Soči: "Poražena vojska napala je armije triju nacija brojčanom inferiornošću i izvela vješto povlačenje, nanoseći teške gubitke i uzimajući preko 40 tisuća zarobljenika!" Posljednje poglavlje ("Posljedice", str. 535 – 540) na zanimljiv način analizira što je raspad multinacionalnoga carstva značio za časnike carske i kraljevske vojske. Opisuje se tužna sudbina Svetozara Borojevića te sudbine časnika svih rodova nekadašnje carske vojske. Mnogi časnici židovske narodnosti svjedoče da "ni trunke antisemitizma nije postojalo u staroj vojsci", a mnogi od njih postigli su istaknute vojne karijere u izraelskoj vojsci. Zaključno, autor opravdano ističe da "uzimajući u obzir da se uvijek i najprije borila (vojska) da brani dinastiju, a ne da uništi svoje protivnike, zadivljujuće je da je dobila većinu svojih kampanja".

Richard Basset vrhunskom je narativnom tehnikom kombinirao analitički i sintetski pristup u prikazu europske vojne povijesti općenito, a posebno srednjoeuropske vojne povijesti, pričom o habsburškoj vojsci. Iako su dijelovi knjige koji se odnose na Hrvate u habsburškoj vojsci od 1619. do 1918. bitni, autor se nije upustio u detaljnu raščlambu habsburške vojske po nacionalnim komponentama, ističući tako kozmopolitsko i multinacionalno načelo njezine organizacije. Ono što knjigu čini posebno zanimljivom objava je izvora nedostupnih na hrvatskom tržištu (neobjavljene doktorske disertacije i ostali znanstveni radovi na stranim jezicima), posebno vezanih uz "političku pozadinu" priče o vojnoj povijesti. U svakom slučaju, knjiga nudi podosta inspirativnih tema hrvatskim povjesničarima za daljnje istraživanje vojne i političke povijesti obrađenog razdoblja, pogotovo u području mikrohistorije pojedinih hrvatskih jedinica i zapovjednika u habsburškoj vojsci.

Filip Katanić